

Юркевич О. М.,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Герменевтична культура та проблема ідентичності

В сучасному світі з проблемою ідентичності пов'язане духовне й соціальне становлення й розвиток особи та нації в цілому. Як колективна, так і індивідуальна ідентичність постає мірилом певної відповідності людини щодо соціальної групи, яка визначається за різними ознаками як то національні або культурні, і т. ін. Серед багатьох механізмів утворення ідентичності важливим є *розуміння*. Філософська герменевтика акцентує на проблемі значення, що отримується за умови розуміння й інтерпретації, а також особистого розуміння (саморозуміння) та особистої інтерпретації (самоінтерпретації) в рефлексивному відношенні. Механізм розуміння / саморозуміння полягає в *ототожненні людини з Іншим / Іншими* за певними ознаками [4].

Процес ототожнення відбувається не в вакуумі, а в певних соціокультурних або планетарних *контекстах*. Крім того, ототожнення може здійснюватися на різних рівнях починаючи з невеликої кількості індивідів класу і до планетарного масштабу. На кожному з цих рівнів неможливо ототожнити себе з багатьма або всіма класами одного й того ж рівня. Навіть і в планетарному масштабі неможливо ідентифікувати себе і як землянина, і як марсіанина. В такому ж сенсі неможливо вважати себе одночасно українцем і росіянином або українцем і французом. Змішання класів одного рівня узагальнення, що формуються за однією ознакою (скажімо, за національною приналежністю) деформує логіку соціального буття, призводить до запаморочення розуму та створює умови для різного роду маніпуляцій. Потрібно також зауважити, що розумність як природна даність та

основна відмінна риса людини порівняно з твариною розвивається в практиці людського життя від малих обсягів до більш великих, накопичуються знання і поширюється світогляд. Способи розуміння є співмірними людському буттю (Dasein). Тому ідентичність постійно змінюється. Якщо людина розвивається цивілізованим шляхом, то в найкращому випадку її ідентичність проходить стадії ототожнення від матері, потім – матері і батька, сім'ї, родини, соціальної групи, нації, і т. ін. до землян. При патологічному розвитку може бути регрес (замикання у меншому просторі та з меншим колом індивідів). Тільки при певному рівні розвитку свого розуму у людини виникає можливість відповідного ототожнення з Іншими в межах певної ієрархії індивідів, що відповідає контексту його життя. Неадекватне ототожнення не є онтологічно істинним. Так, не буде дійсною ідентичність людини-воїна з балериною (якщо він не займався балетом), або ортодоксального іудея з мусульманином, і т. ін. На відміну від припустимого в деяких країнах подвійного громадянства як формальної приналежності, подвійна ідентичність в онтологічному сенсі не сприяє цілісності внутрішнього світу людини, як не можливо молитися різним богам одночасно. Обсяг розуміючого буття (Da-sein) в гайдеггерівському вимірі може бути всеохоплюючим, фундаментальним, що характерно для філософського світорозуміння, а може бути регіональним, освіченим знаннями конкретних наук. В аналогічному сенсі *регіональна онтологія* це онтологія певної нації, соціальної групи, з якою ідентифікує себе людина.

Людське розуміння є природною здібністю поряд з іншими здібностями людини. Воно розвивається шляхом навчання в життєвих контекстах. Так, змалку людину навчають «як правильно розуміти». Якщо певний сенс не відповідає культурному середовищу, здоровому глузду тощо, то це визначається як «неправильне розуміння». Традиційно в логіці поняття правильності / неправильності є формальною характеристикою. І в даному аспекті можна сказати, що правильність розуміння формує *культуру розуміння*, або культурну

форму розуміння [3]. Те, що в одному контексті є очевидним та само по собі розуміється, для людини, що живе в іншому середовищі, не є очевидним та зрозумілим. На філософському рівні техніка («механізм») розуміння є, за виразом М. Мамардашвілі, «технікою життя, гігієни духовного життя» [1]. Розуміння охоплює та формує зміст життя, з яким ототожнює себе розуміюча людина. Навчання розумінню та інтерпретації продовжується усе життя, воно вкорінене в практику освіти та представляє процес, в якому самість людини змінюється шляхом розширення свідомості, але залишається по суті самототожною [2], відкидаючи в процесі свого розвитку неістотні, несумісні для неї на даній стадії розвитку ознаки. Таким чином, герменевтичний процес відбувається за алгоритмами діалектики, в цьому сенсі *герменевтична логіка*, що представлена в абстрактній моделі герменевтичного кола, є даїлектичною [5]. *Герменевтична логіка постає морфологічним принципом культури розуміння.*

Соціокультурний життєвий контекст структурують символи, що знаходяться в певному системному співвідношенні. Система символів є *культурним кодом*, без якого будь-який текст буде «марсіанським текстом» [1]. В сукупності *символічна система* сугестивно впливає на людську свідомість та стимулює ототожнення. Якщо набір символів далекий від системної досконалості, містить багато суперечностей та змішаних в купі несумісних ознак, штучно створених символів (які, наприклад, політично вмотивовані) тощо, то ідентичність не буде вкоріненою, впевненою. Від природного походження символів (з історико-культурного джерела нації) залежить і якість, стійкість ідентичності. Штучно утворені символічні системи, що підміняють природні для даної культури, наприклад такі, як система символів комуністичної партії в радянський період, може бути досить строго організованою. Потрібно сказати, що більшість штучних символічних систем організовані навіть краще, ніж природні. Бо природні символічні системи виникають стихійно, в життєвій соціально-культурній практиці та мають принципово відкритий характер. Тоді як штучні символічні

системи (не тільки утворені вмотивованою владними амбіціями політичні символи, а й будь-які штучні мови на кшталт азбуки Морзе, шифрувальні системи, і т. ін.) не пов'язані з природним життям, є мисленою конструкцією та мають закритий характер. Виходячи з цього, можна сказати, людина відгукується на природні або штучні символічні системи по-різному.

Штучна символічна система на відміну від природної оцінюється мисленням, але не підтверджується почуттями. Для її «вживлення» застосовується прийом штучної антропоморфізації з некоректною аналогією, що створює гібридні фікції типу («батька нації»). Завданням маніпулятивного впливу є штучне некоректне задіяння тваринного рівня людської природи (емоцій, почуттів та несвідомого) для таємних владних цілей. Це також можна позначити бодрійрівським терміном «симулякр». Ототожнення з такою системою, привабливою для мислення у своїй строгості та близької для почуттів завдяки антропоморфній «обгортці», відбувається в процесі таких же штучно утворених ритуалів (святкувань або навпаки, жалобі та ін.). Ідентичність зі штучною символічною системою може взагалі не відбутись або бути недовгою за умови, що у людини в таких обставинах більший світогляд, ніж ця система пропонує, та достатньо розвинуті аналітичне та критичне мислення. Підставою для такого інтелігентного протистояння штучній системі повинна бути ідентичність з природною соціокультурною системою. Якщо порівняти українську ідентичність на Заході і Сході України, то стійкість щодо впливу радянської системи західноукраїнських жителів обумовлена саме тим, що вони в силу історичних обставин не втратили зв'язку з культурою попереднього покоління. А на Сході України виникла проблемна ситуація з українською ідентичністю, багато в чому внаслідок розриву зв'язку з традицією, історичною спадщиною, певним набором символів та ритуалів. Навіть викриття штучного характеру політизованого простору, розчарування в радянських утопіях про комуністичне майбутнє, фрагментарне відновлення української історії та культури, мовний закон тощо ще не є гарантами повернення української

ідентичності. Українська мова ще не в повній мірі відновила як «дім буття» (М. Гайдеггер). З раціональної точки зору не вистачає більшої системності у відновленні історичної справедливості щодо української нації, але визначальним для повернення стане стійке почуття *любові*, без якої немислима ані колективна, ані особиста ідентичність, на якому би рівні вона не відбувалась.

Саме *сердечне розуміння* є відмінною ознакою української філософії, яка й отримала назву «філософія серця», родоначальником якої є Г. С. Сковорода. Герменевтичне коло є виразною формою «логіки серця» з її модифікаціями в містичному «колообертанні розуму», «колі Вічності», ідеї «висхідних кіл» або «кругозору», і т. ін. Герменевтична культура в регіональних онтологіях має ціннісну організацію, формує «дух народу» через внутрішню форму слова (О. Потебня), емоційний лад, відповідну ментальність, набір ритуальних дій, щодо яких здійснюється ототожнення в прагненні до ідентичності. Співпорозуміння в християнському колі в українській культурі визначалось як *соборність*. В цілому, успіх ідентичності, досягнутої на підставі розуміння та співпорозуміння, виражається зокрема, як: «Щастя – це коли тебе розуміють».

Список використаних джерел

1. Мамардашвили М. К. Современная европейская философия. *Логос. Философско-литерат. журнал.* № 2. Москва, 1991. С. 109–130.
2. Рикёр П. Повествовательная идентичность. Пер. О. И. Мачульской. *Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика. Московские лекции и интервью.* Москва: Изд. Центр АО «КАМ», 1995. С. 19–37.
3. Юркевич Е. Н. О понятии «культура понимания». *Філософські перипетії. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна.* № 561'2002. Серія: філософія. Харків, 2002. С. 42–44.
4. Юркевич Е. Н. Философско-герменевтические аспекты проблемы идентичности. *Вісник Донецького ун-ту. Серія Б. Гуманітарні науки.* № 1.–2. Донецьк: ДНУ, 2006. С. 146–153.
5. Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga: Lambert Academic Publishing, 2018. 93 с. URL: www.lap-publishing.com/catalog/details/store/gb/book/978-613-9-84284-1/герменевтична-логіка?search=юркевич%20о.м.%20герменевтична%20логіка (дата звернення 05.02.2021).